

Дашутіна Л.О.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту імені професора Л.І. Михайлової
Сумський національний аграрний університет

Dashutina Liudmyla

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Foreign Economic Activity Chair
named after Professor L.I. Mykhailova
Sumy National Agrarian University

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СКЛАДОВИХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE COMPONENTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Метою написання статті є поглиблення та доповнення результатів попередніх досліджень, пов'язаних з аспектами сталого розвитку регіонів та України в цілому. В роботі проведено аналіз етапів формування уявлень про сталий розвиток. Досліджено еволюційний шлях розвитку концепції сталого розвитку. Представлено змістовне наповнення етапів еволюції концепції. У статті узагальнено теоретичні положення щодо визначення поняття «сталий розвиток». Розглянуто точки зору різних провідних науковців щодо визначення даної дефініції. Розглянуто складові сталого розвитку та визначено їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Зроблено відповідні висновки щодо перспектив подальшого сталого розвитку. Визначено, що сутність терміну «сталий розвиток» є однією з ключових і широко досліджуваних концепцій сьогодення. Створення сприятливих умов для сталого розвитку є основним пріоритетом країни.

Ключові слова: сталий розвиток, концепція, регіон, Україна, війна, цілі.

The purpose of the article is to deepen and supplement the results of previous studies related to aspects of sustainable development of regions and Ukraine as a whole. The paper analyzes the stages of formation of ideas about sustainable development, the entire period of formation is divided into three decades, starting from 1992. The evolutionary path of the development of the concept of sustainable development has been studied. The content of the stages of the evolution of the concept is presented. The article summarizes the theoretical provisions regarding the definition of the concept of "sustainable development". The points of view of various leading scientists regarding the definition of this definition are considered. It was found that the concept of sustainable development is interdisciplinary, and the term "sustainable development" itself combines two important concepts – "sustainability" and "development". In the context of solving environmental problems, "sustainability" is key, while in the field of economics, "development" is important. It has been established that the main task of sustainable development is to meet the needs of society. It was revealed that the management of sustainable development is the systematic implementation of a number of management measures of an economic and organizational nature, which are the basis of ensuring the sustainable development of society. The components of sustainable development were considered and their interrelationship and interdependence were determined. A system of views, a unified understanding of the phenomena and processes of social development are formulated in a single concept of sustainable development. The need for rational use of limited resources at the disposal of society and the use of environmentally friendly production methods and technologies is indicated. The importance of a clear understanding of the mechanisms of interaction of ecological, social and economic components of the concept is determined. Based on the analysis of literary sources, it was determined that sustainable development is a complex category that involves economic growth, active social development while reducing the anthropogenic load on the natural environment and ensuring environmental safety in the long term. Appropriate conclusions were made regarding the prospects for further sustainable development. It was determined that the essence of the term "sustainable development" is one of the keys and widely researched concepts of today. Most countries in the world are actively developing scientific and practical aspects of sustainable development. Creating favorable conditions for sustainable development is the main priority of the country. However, Russia's aggression against Ukraine created many indirect obstacles to its sustainable development, but did not stop the desire for European integration and sustainable development.

Key words: sustainable development, concept, region, Ukraine, war, goals.

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку регіонів є одним з пріоритетних завдань, що стоять перед будь-якою країною. Крім того, сукупність економічних, екологічних та соціальних результатів розвитку територій в умовах постійно змінюваного зовнішнього середовища залежить від раціонального управління стійким розвитком регіону. Саме тому, на сучасному етапі дослідження, пов'язані зі стійким розвитком територій, викликають значний інтерес з боку науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблем, принципів та напрямів забезпечення сталого розвитку регіонів займалися вітчизняні та закордонні вчені [1]. Серед них: Л.І. Абалкін, В.І. Вернадський, В.В. Воробйов, В.І. Данилов-Давілян, А.М. Жученко, Л.О. Зайцева, Н.Н. Мойсєєв, О.О. Мужилко, Л.М. Філіпішина та ін. Проте умови, в яких опинилася Україна внаслідок військових дій потребують додаткового вивчення питання взаємозв'язку та теоретичного розуміння складових концепції сталого розвитку України, що і спричинило вибір теми даного дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Метою статті є поглиблення та доповнення результатів попередніх досліджень, вивчення інтерпретацій поняття «сталий розвиток», аналіз етапів формування уявлень про сталий розвиток, характеристика складових сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний всесвіт на шаленій швидкості проходить етапи економічного та демографічного зростання. Швидкі темпи індустріалізації та урбанізації, технічний прогрес і глобалізація прискорюють розвиток, полегшують наше повсякденне існування, але при цьому призводять до негативних наслідків як для нашого сучасного покоління, так і для наступних генерацій. Саме це спонукало людство замислитися над питаннями збереження

навколишнього середовища та соціальної відповідальності, а також шукати шляхи поліпшення окресленої ситуації та не допустити її погіршення.

Першим міжнародним документом, що висловлював концепцію сталого розвитку [2], стала Всесвітня стратегія охорони природи (ВСОП), розроблена Міжнародним союзом охорони природи (МСОП), програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та Світовим фондом дикої природи (WWF). Ця стратегія була обговорена на конференції МСОП у м. Ашхабад в 1979 році та прийнята в 1980 році.

У той час концепція сталого розвитку стала популярною після опублікування доповіді «Наше спільне майбутнє» в 1987 році, яку підготувала комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку під керівництвом Гра Харлема Брундтланда, прем'єр-міністра Норвегії. Ця комісія розглядає сталий розвиток як здатність задовольняти потреби поточного покоління без шкоди можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Концепція визначає обмежені ресурси природного середовища, підкреслює необхідність справедливого врахування інтересів різних поколінь та вимагає знаходження компромісів між поточними та майбутніми потребами. У 1992 році на конференції ООН з навколишнього середовища в м. Ріо-де-Жанейро була офіційно проголошена ідея соціально-економічного збалансованого розвитку, який не пошкоджує навколишнє природне середовище але забезпечує сталий розвиток суспільства. Також вперше було використано термін «сталий розвиток». Основні історичні етапи формування уявлень про сталий розвиток представлені в таблиці 1.

До сих пір немає узгодженого визначення поняття «сталий розвиток». Різні вчені, представники різних галузей науки, дають різні інтерпретації цього терміну.

Таблиця 1

Етапи формування уявлень про сталий розвиток

Етапи	Характеристика визначеного етапу
Конференція у м. Ріо-де-Жанейро, 1992 р.	– ухвалено «Декларацію Ріо-де-Жанейро» з 27 принципами, які були спрямовані до країн; – затверджено ключовий документ «Порядок денний на 21 століття» для досягнення екологічно сталого розвитку; – учасники підписали глобальні екологічні конвенції: «Рамкова конвенція щодо зміни клімату» та «Конвенція з біологічної різноманітності»; – ухвалено рішення про створення Міжурядової Комісії зі сталого розвитку ООН для відстеження прогресу у виконанні підсумкових документів конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку (КОСР).
Світовий саміт зі сталого розвитку у м. Йоганнесбурзі (ПАР), 2002 р.	– прийнято «Політичну декларацію» (Йоганнесбурзьку декларацію зі сталого розвитку), у якій основний акцент робиться на проблемах навколишнього середовища та його негативному впливі; – ухвалено документ «План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні зі сталого розвитку», що складається з 11 розділів і охоплює найбільш актуальні питання, такі як боротьба з бідністю, охорона природної бази, здоров'я населення та інші; – на конференції було заявлено, що основою сталого розвитку є єдність трьох компонентів: економічного та соціального розвитку за умов збереження здорового довкілля; – створено понад 300 добровільних партнерств, спрямованих на залучення додаткових ресурсів для досягнення сталого розвитку.
Конференція ООН зі сталого розвитку у м. Ріо-де-Жанейро, червень 2012 р.	– розвиток «зеленої економіки» у зв'язку із сталим розвитком, тобто зменшення використання ресурсів у виробництві, «озеленення» стратегічних секторів економіки, поліпшення енергоефективності та збільшення використання відновлюваних джерел енергії, впровадження маловідходних і безвідходних технологій, а також удосконалення системи управління в сфері сталого розвитку; – розгляд інституційних каркасів для забезпечення сталого розвитку: встановлення ефективних систем та організаційних структур, спрямованих на досягнення та підтримку цілей сталого розвитку.

Джерело: [3]

Концепція сталого розвитку стала міждисциплінарною, а сам термін «сталий розвиток» об'єднує два важливих поняття – «сталість» і «розвиток». У контексті вирішення екологічних проблем «сталість» ключова, тоді як у сфері економіки важливіший «розвиток».

Термін «сталість» широко використовується в природничих науках, вказуючи на здатність системи зберегти свій стан під впливом навколишнього середовища. Застосування терміну «сталість» до економіки стає актуальним через збільшену ймовірність кризових явищ, викликаних динамікою суспільного розвитку. Таким чином, в економічних системах, які є динамічними, термін «сталий розвиток» набуває значення, описуючи процеси розвитку [1]. В економічній літературі існують різні підходи до визначення «сталого розвитку», кілька з яких представлені в таблиці 2.

Таким чином, аналізуючи різні визначення терміну «сталий розвиток», дослідники приходять до висновку, що більшість визначень включають кілька спільних напрямків:

Рис. 1. Взаємозв'язок складових сталого розвитку

Джерело: [5]

– цілеспрямований процес, направлений на досягнення економічного зростання;

– фокус на соціальному розвитку;

– забезпечення екологічної безпеки, охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів.

Отже, сталий розвиток має на меті привести життя людини та розвиток суспільства у відповідність до природних процесів, аби зберегти глобальний баланс і відвернути катастрофу (рис. 1) [5].

Система поглядів, єдине розуміння явищ і процесів розвитку суспільства сформульовані у єдиній концепції сталого розвитку. В наш час концепція сталого розвитку отримала загальне визнання в усіх країнах-членах ООН і є визнаним пріоритетом людства. Цей перехід має відбуватися як на національному, так і на глобальному рівнях [6].

Концепція сталого розвитку охоплює три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний. Властивості цих складових елементів подані в таблиці 3.

На основі проведеного аналізу літературних джерел автори вважають, що сталий розвиток є комплексною категорією, що передбачає економічне зростання, активний соціальний розвиток при зниженні антропогенного навантаження на природне середовище та забезпеченні екологічної безпеки у довгостроковій перспективі.

Висновки. Отже, сутність терміну «сталий розвиток» є однією з ключових і широко досліджуваних концепцій сьогодення. Більшість країн у світі активно розвивають наукові та практичні аспекти сталого розвитку. Створення сприятливих умов для сталого розвитку є основним пріоритетом країни.

Проте агресія росії проти України створила чимало непрямих перешкод шляху до її сталого розвитку, проте не зупинила прагнення до євроінтеграції та сталого розвитку. Ситуація в країні призвела до порушення традиційних соціальних норм і унеможливила реалізацію звичних політичних програм та реалізацію цілей сталого розвитку.

Таблиця 2

Підходи до визначення категорії «сталий розвиток»

Науковець	Визначення поняття
В.В. Воробйов	визначає сталий розвиток як єдиний процес, що забезпечує оптимальний розвиток галузей економіки, повну зайнятість населення і зростання його рівня життя на основі раціонального використання природних ресурсів за дотримання екологічних обмежень, спрямованих на збереження природних комплексів країни та її регіонів для майбутніх поколінь.
В.І. Вернадський	у його працях бере свій початок екологічний зміст сталого розвитку, який говорить про те, що між усіма живими і неживими частинами Земної кулі йде безперервний матеріальний і енергетичний обмін, який у процесі часу виражається закономірними змінами та безперервно прагне до стійкості та рівноваги.
Л.І. Абалкін	стійкість соціально-економічної системи пов'язується з безпекою, стабільністю, надійністю, цілісністю та міцністю системи.
Н.Н. Мойсєєв	розуміє як стратегію перехідного періоду до такого стану природи і суспільства, який можна охарактеризувати термінами «кoeволюція» або «епоха ноосфери». Для цього, на думку академіка, слід у першочерговому порядку вивчити способи узгодження законів управління сучасним суспільством із законами природи.
В.І. Данилов-Дапільян	стверджує, що «скільки б не претендували на нього економісти, соціологи, культурологи та фахівці різних інших областей, «сталий розвиток має і походження, і зміст переважно екологічний».
Трактування Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (1992 р.)	це такий розвиток суспільства, який задовольняє потреби сучасності, не ставлячи під загрозу здатність наступних поколінь задовольняти свої власні потреби.

Джерело: [1; 2; 4; 6]

Характеристика складових сталого розвитку

Економічна складова	Економічний підхід до концепції сталого розвитку базується на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Ліндаля. Ця концепція спрямована на оптимальне використання обмежених ресурсів і впровадження екологічно бережливих технологій у виробництво та обробку сировини. Це охоплює видобуток та переробку сировини, створення екологічно прийнятних товарів, а також мінімізацію та управління відходами. Вирішення питань про те, який вид капіталу слід зберігати (фізичний, природний чи людський капітал) та у який спосіб раціонально оцінювати ці активи, особливо щодо екологічних ресурсів, породжує проблеми правильної інтерпретації та обліку. Розрізняють два типи стійкості: слабка, коли натуральний та виробничий капітал залишаються незмінними з плином часу, і сильна, яка передбачає, що природний капітал не повинен зменшуватися (при цьому частка прибутку від експлуатації невідновних ресурсів повинна спрямовуватися на збільшення цінності відновлюваного природного капіталу).
Екологічна складова	Стійкий розвиток має за мету забезпечення непорушності біологічних та фізичних природних систем. Особливий акцент робиться на життєздатності екосистем, яка визначає глобальну стабільність біосфери. Основна увага приділяється збереженню здібностей цих систем до самовідновлення та динамічної адаптації до змін, а не їх збереженню в певному «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля та втрата біологічної різноманітності обмежують здатність екологічних систем до самовідновлення.
Соціальна складова	Соціальний аспект стійкого розвитку орієнтований на людину та націлений на збереження стабільності соціальних і культурних систем, зокрема, мінімізацію руйнівних конфліктів для людей. Справедливий розподіл благ є ключовим аспектом цього підходу. Доречним є також збереження культурного капіталу та різноманіття на глобальному рівні, а також повніше використання практик сталого розвитку, що існують у культурах, що не є домінуючими. Для досягнення стійкості розвитку в сучасному суспільстві потрібно створити більш ефективну систему прийняття рішень, яка враховує історичні досвід та сприяє плюралізму. Важливим є досягнення внутрішньої і міжпоколінної справедливості. У контексті концепції розвитку людина виступає не як об'єкт, а як суб'єкт розвитку. Концепція сталого розвитку передбачає активну участь людини у процесах, що формують сферу її життєдіяльності, сприяє прийняттю та реалізації рішень, а також контролю за їх виконанням.

Джерело: [7]

Список використаних джерел:

1. Жученко А.М. Поняття сталого розвитку в сучасній економіці. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Випуск 13. С. 432–434. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/86.pdf> (дата звернення: 05.01.2024).
2. Концепція сталого розвитку. URL: <http://wcd.org.ua/uk/sustainable-development/conception> (дата звернення: 06.01.2024).
3. Цілі сталого розвитку та їх адаптація для України. URL: <https://dev.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/> (дата звернення: 10.01.2024).
4. Мужилко О.О. Основні витоки ідеї сталого розвитку та шлях переходу України на принципи сталого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 7. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (дата звернення: 11.01.2024).
5. Сталий розвиток. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (дата звернення: 13.01.2024).
6. Філіпішина Л.М. Еволюція концептуальних підходів до формування стратегії сталого економічного розвитку промислових підприємств. *Вісник Призовського державного технічного університету. Сер.: Економічні науки*: 36. наук. пр. Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2017. URL: <http://ves.pstu.edu/article/view/129057/124284> (дата звернення: 15.01.2024).
7. Зайцева Л.О. Складові концепції сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/57.pdf (дата звернення: 18.01.2024).

References:

1. Zhuchenko A. M. (2016) Ponyattya staloho rozvytku v suchasnyy ekonomitsi [The concept of sustainable development in the modern economy]. *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 13, pp. 432–434. Available at: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/86.pdf> (accessed January 5, 2024).
2. Kontseptsiya staloho rozvytku [The concept of sustainable development]. Available at: <http://wcd.org.ua/uk/sustainable-development/conception> (accessed January 6, 2024).
3. Tsili staloho rozvytku ta yikh adaptatsiya dlya Ukrainy [Goals of sustainable development and their adaptation for Ukraine]. Available at: <https://dev.sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/istoriya/> (accessed January 10, 2024).
4. Muzhylo O. O. (2011) Osnovni vytoky ideyi staloho rozvytku ta shlyakh perekhodu Ukrainy na pryntsyepy staloho rozvytku [The main origins of the idea of sustainable development and the path of Ukraine's transition to the principles of sustainable development]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonallyennya ta rozvytok*, no. 7. Available at: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (accessed January 11, 2024).
5. Stalyy rozvytok [Sustainable development]. Available at: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (accessed January 13, 2024).
6. Filipishyna L. M. (2017) Evolyutsiya kontseptual'nykh pidkhodiv do formuvannya stratehii staloho ekonomichnoho rozvytku promyslovykh pidpryyemstv [The evolution of conceptual approaches to the formation of a strategy for the sustainable economic development of industrial enterprises]. *Visnyk Pryzovskoho Derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky: Zb. nauk. pr. Mariupol': DVNZ "PDTU"*. Available at: <http://ves.pstu.edu/article/view/129057/124284> (accessed January 15, 2024).
7. Zaytseva L. O. (2019) Skladovi kontseptsiyi staloho rozvytku [Constituent concepts of sustainable development]. *Efektivna ekonomika*, no. 11. Available at: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/11_2019/57.pdf (accessed January 19, 2024).